

ЗАШТО ЈЕ МИРОСЛАВ МАРКОВИЋ МОРАО ДА ОДЕ?

Јављања Мирослава С. Марковића
из Венецуеле (1955) проф. Милошу Н. Ђурићу

Благоје Пантелић*
Хришћански културни
ценитар др Радован Биговић,
Београд

Апстракт: У лејату проф. Милоша Н. Ђурића аутор је пронашао једно Писмо из Каракаса и једну Разгледницу из Мериге, његовој ученика, свештски познатој класичној филолога, Мирослава С. Марковића, које су од нарочитој значаја за разумевање његове одлуке да средином педесетих година прошлог столећа напусти Југославију и пресели се у Венецуелу. У писму свом учитељу, пријатељу и заштитнику, Марковић украјко образлаже разлоге збој којих је одлучио да напусти отаџбину, а који се односе, пре свега, на немоћност да своје научно-истраживачке пројекте реализује у Југославији; а у разгледници је дискретно назначио да је одлука да се пресели у Венецуелу била исправна. Та јављања су прворазредни извори не само за интелектуалну Марковићеву биографију, него и историју академског живота у ондашњој Југославији. Како би сам садржај кореспонденције учинио разумљивијим, аутор је у уводном делу украјко навео најзначајније момените из Марковићеве живописи, нарочито се осврнуо на његове ране године, а онда је посебну пажњу посветио критикама његових радова из раних педесетих година, и на крају је изложио једно значајно сведочанство о томе зашто је одлучио да оде баш у Венецуелу. У другом делу су приложени

* blagojepantelic@gmail.com.

Шекспирови и снимци Писма из Каракаса и Разиледнице из Мерије.

Кључне речи: Мирослав С. Марковић, Милош Н. Ђурић, јављања (Писмо и Разиледница) из Венеције (1955).

I served the Lord, I loved my wife,
And taught my students light and flame,
I raised some Greeks from dust to life,
And never cared for praise or fame.

Ἦρεσκόν τε θεῷ καὶ σύζυγι πίστιν ἔσφζον,
φοιτηταῖς παραδοὺς δᾶδα πυρός τε φλόγα.
Ἑλλησιν κονίαισι βίου μετέδωκα ταφεῖσιν,
δόξης οὔτε κλέους οὔποτ' ἐφίεμενος.
[прев. J. K. Newman]

Excolui Dominum; te, coniunx, fidus amavi,
Discipulis lumen tradideramque facem.
Graecis restitui coopertis pulvere vitam,
Nec mihi laus curae nec mihi fama fuit.
[прев. J. K. Newman]

Богу сам служио, супругу волео,
студенте учио ватри и пламену,
неке од Грка у живот сам вратио,
без икакве бриге за славу и хвалу.
[прев. Д. Марковић]¹

Епиџаф на ĳробу Мирослава Марковића

I Увод

Професор Милош Н. Ђурић (1892–1967) је добро позната личност у нашој како стручној тако и широј јавности; доста се писало и пише о његовом животу и раду, и то је, наравно, за сваку похвалу. Међутим, о лику и грандиозном делу његовог славног ученика – Ми-

¹ „In Memoriam: Miroslav Marcovich 18 March 1919–14 June 2001“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 27/28 (2002–2003), pp. v, vii.

рослава С. Марковића (1919–2001) – код нас се нити нешто нарочито писало нити тренутно пише, и то је за сваку осуду, јер је реч о познатом и признатом класичном филологу у читавом свету, чија су критичка издања древних списа готово одмах након објављивања постајала најкредибилнија, а његови огледи од стране сваког озбиљног истраживача у области класичне филологије и сродних наука третирали као обавезна литература. Иако је, дакле, и за живота и након смрти у свету био поштован као један од најзначајнијих класичара и познавалаца старине уопште, у отаџбини је проф. Марковић за живота био најчешће или игнорисан или потцењиван, а након смрти брже-боље заборављен. Многи у Србији, нажалост, не знају ни ко је он, нити су уопште чули за њега, док се у иностранству – од Индије до Латинске и Северне Америке – његово име изговара са изузетним поштовањем. Узгред, када је реч о класичним наукама Мирослав Марковић је „задужио“ свет сразмерно онолико колико је то учинио и, примера ради, Михајло Идворски Пупин у области природних наука; и цивилизовани свет је то знао да цени, отаџбина, нажалост, – није.

У легату академика Милоша Ђурића пронашли смо једно писмо и осам разгледница које му је упутио његов студент и пријатељ, проф. Мирослав Марковић. С обзиром на то да су ти дописи од нарочитог значаја не само за биографију Марковића, него и историју овдашњег академског живота, *ergo* и за разумевање узрока стања у коме се данас налази наша интелектуална и културна елита, одлучили смо да обелоданимо део кореспонденције (тачније, једно опширно Писмо из Каракаса (1. септембар 1955) и једну Разгледницу из Мерида (20. октобар 1955). Изабрали смо ова два јављања јер се тичу Марковићеве решености да напусти Југославију и прихвати Катедру за класичну филологију на Универзитету „Лос Андес“ (Мерида, Венецуела), дакле: тематски и хронолошки су повезани (то су и једина два његова јављања Ђурићу из Венецуеле). У писму су побројани неки конкретни разлози због којих одлази из Београда, а у разгледници је дискретно назначена *исправност* те одлуке, тј. да се није покајао због одлуке да се из Индије упути у Венецуелу а не Југославију. Како би сам текст писама био разумљивији, а њихов значај јаснији, одлучили смо се за опширнији увод, у коме ће више речи бити о првом периоду његовог рада и нападима које је трпео са разних страна, као и обимније коментаре уз текст писама.²

² Приликом прикупљања материјала за овај рад у многама су нам помогли проф. Здравко Кучинар, др Вера Мујбеговић, проф. Слободан Жуњић, проф. Богољуб Шијаковић, као и запослени у Народној библиотеци Србије (посебно Ненад Идризовић), Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, библиотеци Православног богословског факултета БУ и Архиви Филозофског факултета БУ. А Ристо Топалоски нам

1. Скица за интелектуалну биографију Мирослава Марковића

Мирослав Марковић је рођен у Београду, 18. марта 1919. године. Његов отац, Светозар, био је трговац, а мајка, Обренија, књижевник; деда са очеве стране је био „новинар и јавни радник“, Никола Марковић, док су родитељи његове мајке били трговац и учитељица. Марковић је завршио чувену Другу мушку гимназију 1937, а класичну филологију је дипломирао на Филозофском факултету Београдског универзитета 1942. године. За време окупације био је на принудном раду у „Националној служби“, а потом је неко време провео у „Дирекцији за трамваје“ као административни радник, да би 1. септембра 1943. почео да ради на Филозофском факултету „реорганизованог“ Београдског универзитета.³ Академску каријеру је започео као асистент знаменитог византолога Георгија А. Острогорског, на Катедри за балканистику (предмет: Балкански народи и Византија). Од стране партизана је био мобилисан 31. децембра 1944; ангажован је прво у Пропагандном одељењу Врховног штаба као преводилац, а затим је пребачен у Генералштаб, тачније, у Војно-издавачки завод МНО, где је обављао редакторске послове; демобилисан је 1. августа 1945. и упућен на рад у издавачкој кући „Култура“, где је такође радио као преводилац и редактор. Коначно, 31. децембра 1946. враћен је на београдски Филозофски факултет.

Пошто је за време окупације два месеца (од 1. септембра до 1. новембра 1943. године) радио као асистент проф. Острогорског, након ослобођења и поновног ангажовања на Филозофском факултету, подругљиво су га називали „окупацијским асистентом“, чак је накратко био и отпуштен с факултета, али је, због недостатка кадрова, а највероватније под утицајем проф. Милоша Ђурића и проф. Фрање Баришића, брзо враћен у наставу.⁴ Овог пута је био запослен као „асистент приправник“ при Катедри класичне филологије, а за предмет Грчки језик и књижев-

је помогао да ликовни материјал припремимо за публиковање. Свима њима се и овом приликом најтоплије захваљујемо.

³ У неким биографијама Мирослава Марковића се као година када је почео да ради на Филозофском факултету БУ погрешно наводи 1946. Види нпр: Слободан Душанић, „Мирослав Марковић (1919–2001)“, *Жива Анџика*, бр. 1–2 (2001), стр. 76.

⁴ Захваљујемо се др Вери Мујбеговић на овој информацији, коју смо добили уз посредовање проф. Здравка Кучинара. (Писмо аутору 22.09.2014) Иначе, документа сачувана у Марковићевом досијеу на Филозофском факултету БУ не потврђују овај навод госпође Мујбеговић. Међутим, приметили смо да у самом досијеу недостају нека документа, а такође и да се сећање др Вере Мујбеговић готово увек показало као врло поуздано, те смо склони да поверујемо у то да је до овог немилог догађаја засигурно дошло.

ност. Старогрчки је предавао и студентима на Одељењу за филозофију, и у свом раду је тежио томе да филозофско образовање утемељи на самим изворима. Стога, Марковић приређује и једну значајну хрестоматију грчких филозофских текстова (*Florilegium Philosophum Graecum* [1951]);⁵ функција ове хрестоматије била је двојака: (1) приступачност грчких филозофских текстова и (2) лакше савладавање старогрчког језика. Иначе, проф. Слободан Жуњић је уместо навео да је појава овог приручника „важан датум у настави грчке филозофије у Србији... Увођење овог *цветника* у наставу на Филозофском факултету“ – наставља Жуњић – „обећавало је брзо преусмеравање студија грчке филозофије на саме изворе уз паралелно изучавање оригиналног језика на коме су они написани...“⁶ О овој Марковићевој књизи биће више речи касније [I, 2, 1], када се будемо бавили једном критиком тог дела.

У првом периоду своје веома плодне каријере, одмах након Другог светског рата па све до средине педесетих година, активно пише, преводи и приређује. Са старогрчког и латинског преводи списе Хераклита,⁷ Аристотела,⁸ Хорација⁹; приређује *Давидијаже* Марка Марулића,¹⁰ песме Фране Божичевића Наталиса,¹¹ византијске повеље из Дубровачког архива;¹² од тумача старине преводи, пре свега, дела совјетских аутора Александрова,¹³ Машкина,¹⁴ Тронског,¹⁵ Авдијева,¹⁶ Удаљцова¹⁷ и др; такође, део његове преводилачке продукције били су

⁵ Miroslav Marković, *Florilegium Philosophum Graecum*, Beograd: Naučna knjiga, 1951, 327 str.

⁶ Слободан Жуњић, *Историја српске филозофије*, Београд: ПЛАТОН books, 2010, стр. 409; друго издање: Београд: Завод за уџбенике, 2014, стр. 405.

⁷ Heraklit, *Fragmenti*, Beograd: Kultura, 1954, 44 стр.

⁸ Aristotel, *Kategorije*, Beograd: Kultura, 1954, 48 стр.

⁹ Хорације, *Огабране ђесме*, Београд: Нолит, 1956, 61 стр.

¹⁰ M. Maruli Davidiadis libri XIV. E cod. Taurinensi in lucem protulit. M. M. (Emeritae: Typis Universitatis 1957) xxiv, 273 pp. (cum 20 facsimilibus); друго редиговано издање: M. Maruli Delmatae Davidias, ed. M. Marcovich, Leiden in Boston (MA): Brill, 2006 [Mittelateinische Studien und Texte, 33].

¹¹ *Francisci Natalis carmina*. E cod. Spalatensi in lucem protulit M[iroslav]. M[arković]. (Belgradi: Academia Scientiarum, Seorsum editorum liber 302 1958), X, 172 pp.

¹² Мирослав Марковић, „Византијске повеље Дубровачког архива“, *Зборник радова САНУ* књ. 21, Византолошки институт књ. 1, Београд 1952, стр. 205–262 (са 10 факсимила).

¹³ G. F. Aleksandrov, *Istorija zapadnoevropske filozofije*, Beograd; Zagreb: Kultura, 1947, 192 str; G. F. Aleksandrov, *Istorija filozofije*, I–II, Beograd: Kultura, 1948–1949 [t. 1. „Filozofija antičkog i feudalnog društva“, 1948, 509 str; t. 2. Filozofija XV–XVIII veka“, 1949, 479 str.].

¹⁴ Н. А. Машкин, *Историја старог Рима*, Београд: Научна књига, 1951, 613 стр.

¹⁵ И. П. Тронски, *Историја античке књижевности*, Београд: Научна књига, 1952, 483 стр.

¹⁶ В. И. Авдијев, *Istorija Starog Istoka*, Beograd: Naučna knjiga, 1952, 376 str.

¹⁷ A. D. Udalcov i dr, *Istorija srednjeg veka*, I–II, Beograd: Naučna knjiga, knj. 1: 1950, 406 str; knj. 2: 1952, 450 str.

и текстови Енгелса,¹⁸ Плеханова,¹⁹ Розентала,²⁰ као и Доброљубова,²¹ Бјелинског²² и др.

На основу регистра аутора и дела које је преводио у другој половини четрдесетих и првој половини педесетих година, могло би се закључити да је Марковић био промарксистички оријентисан, прецизније, да је био дијаматовац. Међутим, ако се зна да је у тим годинама нова власт радила на устројавању академског живота који би био у складу с новом званичном идеологијом, и да један универзитетски наставник и сарадник државних института није имао пуну слободу у одабиру литературе коју ће преводити и користити у настави, онда је јасно да се такав закључак – да је Марковић био дијаматовац – не може одмах извести.²³ Напротив, судећи по преписци која нам је доступна и сведочанству људи са којима је комуницирао, јасно је да он никада није заступао ондашња официјална идеолошка уверења. Марковић је био преокупиран својим научним радом, те се ни тих година, а ни и касније није политички ангажовао.

На Београдском универзитету је радио до 1. јула 1954. године, када, на наговор проф. Ђурића, одлази у Индију²⁴ као гостујући истраживач на Универзитету Visva-Baharati. Најважнији резултат тог боравка је, свакако, превод *Bhagavadgītā*-е; његов шпански превод се појавио 1958. године,²⁵ а српски,²⁶ уз доста проблема, више од две деценије касније (1981).²⁷ Овом Марковићевом студијском боравку ћемо се још једном вратити [I, 3].

Након једногодишњег боравка у Индији одлази у Венецуелу, и тамо од 1955. до 1962. године ради на престижном Универзитету „Лос Андес“ (Мерида). Из Немачке 1962. добија позив Ханса Хертера, који

¹⁸ Ф. Енгелс, *Развитак социјализма од уједињења до науке*, Београд: Култура, 1947, 91 стр.

¹⁹ Г. В. Плеханов, *К питању о улози личности у историји*, Београд: Култура, 1947, 45 стр.

²⁰ М. М. Rozental, *Marksistički dijalektički metod*, Beograd: Kultura, 1948, 343 str.

²¹ Н. А. Доброљубов, *Књижевно-критички чланци*, Београд: Култура, 1948, 378 стр.

²² V. G. Bjelinski, *Književno-kritički članci*, Beograd: Kultura, 1948, 418 str.

²³ Ову погрешну претпоставку смо били изнели у есеју „Дијак Мирослав (проф. Мирослав Марковић и повратак оцима)“, *Православље*, бр. 1065–1066 (1–15. август 2011), стр. 30. Сличан превид чини и Петар Хр. Илевски у: „Miroslav Marcovich 1919–2001“, *Жива Антика*, бр. 1–2 (2002), стр. 10.

²⁴ У Разгледници (14. септембар 1954, Сантиникетан) коју је Марковић послао Ђурићу из Индије, читамо: „Моје драгом чика-Миши, који ми је дао идеју да дођем овамо. То је један прелом у моме животу. Хвала и поштовање: Мирослав.“ Разгледница се чува у легату проф. Ђурића (Ибр. 4391), који се налази у београдској Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“.

²⁵ *Bhagavadgītā* (version del sanscrito con una interpretacion racional por Miroslav Marcovich), Mérida: Universidad de los Andes, 1958, 240 pp.

²⁶ *Bhagavad-Gītā: Počeci indijske misli*, Beograd: BIGZ, 1981.

²⁷ О перипетијама везаним за објављивање ове књиге на српском, види ниже у Писму из Каракаса.

прихвата и прелази на Универзитет у Бону, а након тога одлази у Кембриџ, где је био активан у периоду од 1963. до 1968. године. Чувени хелениста, палеограф и кодиколог, Александар Турин, одлази у пензију 1969. године, и уместо њега, на препоруку Чедвика, Гатрија и других значајних научника тога доба,²⁸ Марковић почиње да предаје на Катедри за класичне науке на Универзитету Илиноис (Урбана, САД), а од 1973. до 1977. је био и шеф исте.²⁹ Основао је часопис *Illinois Classical Studies* (1976–), који је уређивао од 1976. до 1982. и од 1988. до 1992, а који је убрзо по оснивању постао један од угледнијих у области класичних студија. На Универзитету у Илиноису остаје до пензионисања 1989, а исти Универзитет му 1994. године додељује и почасни докторат. У том периоду је такође био и гостујући професор на универзитетима у Мичигену (University of Michigan) и Северној Каролини (University of North Carolina), Тринити колеџу у Даблину (Trinity College) и др.

Марковић је гостовао и на многим светским универзитетима (поред управо поменутих, предавао је и у Грчкој, Израелу, Канади итд); предавања је најчешће држао на језику домаћина. Говорио је немачки, енглески, француски, руски, шпански, италијанским, бугарски, новогрчки, а од древних језика готово савршено је познавао старогрчки, латински и санскрит. А такође је важио и за једног од водећих стручњака за „ишчитавање“ грчких и латинских рукописа.

Поред палеографије, био је неприкосновени познавалац античке филологије, историје, археологије, текстологије, фолклористике, философије, религиологије итд. Његово издање Хераклитових фрагмената (до сада се појавило неколико издања на више светских језика) деценијама се сматра најрелевантнијим, а исти статус имају и његова издања списа Диогена Лаертија,³⁰ Јустина Философа,³¹ Атинагоре,³² Теофила Антиохиј-

²⁸ Препоруку Марковићу су потписали: Henry Chadwick, Harold Cherniss, W. K. C. Guthrie, Hans Herter, Geoffrey Kirk, Hugh Lloyd-Jones, Rodolfo Mondolfo, F. H. Sandbach, Friedrich Solmsen, Gregory Vlastos и Leonard Woodbury. Види: David Sansone, „Miroslav Marcovich†“, *Gnomon*, Vol. 73 (2001), p. 746.

²⁹ О томе колико је био успешан педагог сведочи један од Марковићевих колега са факултета: „His energetic leadership as Head brought about an increase in the size of the Department and stunning improvements in enrollments in Classics courses, such that the Department became the object of suspicious envy on the part of other departments in the College.“ David Sansone, „Miroslav Marcovich†“, *Gnomon*, Vol. 73 (2001), p. 746.

³⁰ *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*, Vol. I: *Libri I–X*, Vol. II: *Excerpta Byzantina et Indices*, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Stuttgart, Leipzig, 1999.

³¹ *Iustini Martyris Apologiae pro Christianis*, Patristische Texte und Studien 38, Berlin: Walter de Gruyter, 1994; *Iustini Martyris Dialogus cum Tryphone*, Patristische Texte und Studien 47, Berlin, Walter de Gruyter, 1997.

³² *Athenagorae Qui Fertur De Resurrectione Mortuorum*, Vigiliae Christianae, Supplements № 53, Leiden: E. J. Brill, 2000.

ског,³³ Татијана,³⁴ Климента Александријског,³⁵ Оригена,³⁶ Иполита Римског³⁷ и др. Активно је и писао, публиковао је око 250 стручних радова; био је мајстор кратких форми – бавио се искључиво суштински важним стварима, а све оно сувишно је елиминисао, избегавајући непотребну преопширност. (С обзиром да је оно о чему је писао изврсно познавао и разумевао није морао гомилањем текста да обмањује читаоца, што је данас, нажалост, манир многих експерата.) Наравно, објављивао је и монографске студије већег обима, и оне су увек биле рађене у складу са највишим научним стандардима.³⁸

Мирослав Марковић се упокојио 14. јуна 2001. године, у Илиноису, а заупокојена литургија служена је 24. јуна у тамошњој Цркви Света Три Јерарха.

2. Оспоравања

Већ крајем педесетих година, након објављивања књиге Фране Божичевича Наталиса, упркос квалитету и броју реализованих пројеката, Марковићеви радови не привлаче нарочиту пажњу југословенске стручне јавности,³⁹ изузев пар научника, додуше, најзначајнијих у својим областима. Иако су се његови радови у свету већ тада ценили а данас се још више цене (узгред, цитираност његових књига и чланака из године у годину континуирано расте), Марковићево дело, нажалост, није доживело готово никакву рецепцију од стране наших аутора. Као и пре више од пола века тако и данас његове књиге и студије не игнорише са-

³³ *Theophili Antiocheni ad Autolycum*, Patristische Texte und Studien 44, Berlin: Walter de Gruyter, 1995.

³⁴ *Tatiani Oratio ad Graecos*, Patristische Texte und Studien 43, Berlin: Walter de Gruyter, 1995.

³⁵ *Clementis Alexandrini Protrepticus*, Vigiliae Christianae, Supplements № 34, Leiden: E. J. Brill, 1995.

³⁶ *Origenis Contra Celsum libri VIII*, Vigiliae Christianae, Supplements № 54. Leiden: E. J. Brill, 2001.

³⁷ *Hippolytus Refutatio omnium haeresium*, Patristische Texte und Studien 25, Berlin: Walter de Gruyter, 1986.

³⁸ Види: „Miroslav Marcovich: List of Publications“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 18 (1993), pp. 1–17; „Miroslav Marcovich: Addenda to List of Publications“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 19 (1994), p. 1; „Miroslav Marcovich: List of Publications Addenda et Corrigenda“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 27/28 (2002–2003), pp. xi–xii; Богољуб Шијаковић, „Библиографија радова Мирослава Марковића“, *Жива Анђијка*, бр. 1–2 (2002), стр. 21–36. Узгред, „Библиографија“ проф. Шијаковића је потпунија и прецизнија.

³⁹ У једном Марковићевом животопису тачно је наведено да после Наталисове књиге он постаје „мало познат југословенском читаоцу“. Види: „Белешка о писцу“, у: Мирослав Марковић, *Философија Хераклића Мрачног*, Нолит, Београд 1983, стр. 233.

мо мали број српских истраживача старине, али се ради, опет, о нашим врхунским стручњацима. Данас је, међутим, ситуација у многоме гора него пре више деценија. Наиме, почетком педесетих година, Марковићев рад је доживео и извесна критичка преиспитивања, што такође говори да је реч о делу вредном пажње, јер су и његови опоненти, иначе истакнути чланови југословенске академске и уопште интелектуалне заједнице, сматрали да треба реаговати поводом неких његових предлога, увида, закључака или начина на који је одређена истраживања спроводио, док у наше време, нажалост, резултате његовог вишедеценијског рада већина овдашњих научних радника напросто не узима у обзир.

За нас су овом приликом од нарочите важности они догађаји који су подстакли Марковића да педесетих година прошлога столећа напусти Југославију, зато ћемо мало више простора посветити покушајима да се његов рад јавно омаловажи. Прво ћемо се позабавити једним критизерским приказом Марковићевог уџбеника *Florilegium Philosophum Graecum* (1951) који је написао Миливоје Сиронић, затим чувеним памфлетом Бранислава Ђурђева у којем га је окарактерисао као политички неподобног историчара и, на крају, нападом академика Исидоре Секулић, која је била разгневлена чињеницом да се он усудио да понуди „Просвети“ да у свој издавачки план уврсти један озбиљан („научни“) превод Хомерове *Ogiseje* који би он приредио.

2. 1. Дискредитација

Хрватски класичар Миливоје Сиронић⁴⁰ је у другој свесци *Живе Антике*⁴¹ публиковао крајње претенциозну рецензију Марковићевог *Florilegium*-а.⁴² Сиронић не крије да му је намера да свом колеги, да

⁴⁰ Миливој Сиронић (1915–2006) је познати хрватски хелениста. Студирао је класичну филологију на Филозофском факултету Загребачког свеучилишта, где је дипломирао 1939, а докторирао 1954. године (наслов дисертације: *Критичко-ејзегијички прилози Аристотеловом „Устави ајенском“*). На истом факултету је 1942. године постао асистент на Одсеку за класичну филологију; након одласка проф. Николе Мајнарића у пензију (1960), Сиронић постаје шеф Катедре за грчки језик и књижевност. У периоду од 1974. до 1978. је био и декан загребачког Филозофског факултета. Претежно је истраживао грчку трагедију, атичку комедију, лирску поезију архајског и класичног доба, а такође је и преводио дела Езопа, Хераклита, Платона, Аристотела итд.

⁴¹ Узгред, Сиронић и Марковић су били међу оснивачима овог данас (светски) познатог часописа за класичне науке, као и његови дугогодишњи сарадници. Марковић је, иначе, присуствовао и оснивачком састанку, одржаном у августу 1950. године. Ни након напуштања Југославије није прекинута њихова сарадња, напротив, готово до краја свог живота Марковић је био у контакту са редакцијом *Живе антике*.

⁴² Milivoj Sironić, „Miroslav Markovic, *Florilegium Philosophum Graecum*“ [prikaz], *Živa Antika*, br. 2 (1951), str. 318–325.

тако кажемо, чита лекцију: „Glavna je svrha moga prikaza, da istaknem u manjoj meri dobre, a u većoj loše strane Markovićevog udžbenika, kako bih upozorio autora na neke nedostatke...”⁴³ Рецензенту, дакле, а како је то приметио и сам Марковић,⁴⁴ није стало ни до принципијелности ни до праведности, већ је писање приказа схватио као прилику да подучи аутора како треба састављати наставно штиво.⁴⁵

Сиронић је приликом оцењивања Марковићевог дела био крајње некоректан; између осталог, он аутору спочитава и пропусти који су начињени приликом штампања, начин на који је опремљена књига и сл. Међутим, на крају се испоставило да су те мане заправо врлине, да говоре о томе колики је напор аутор уложио како би својим студентима философије олакшао учење старогрчког језика; нпр. пошто грчки текст није могао брзо и повољно да се одштапа у Београду јер су за време Другог светског рата штампарије озбиљно страдале, Марковић је своју књигу радио на вероватно јединој грчкој писаћој машини која је тих дана била доступна у Београду, а затим је она литографски умножавана.

Препотентност Миливоја Сиронића изгледа и помало комично када се утврди – тј. када Марковић на то скрене пажњу у свом одговору – не само да већина његових замерки нису умесне, већ и да приказивач, приликом критике неких места у књизи, често чини и неке не баш безазлене грешке. Илустрације ради, навешћемо један пример: Сиронић у свом приказу заповеда аутору: „pogrešan oblik εχov ispraviti u εἶχov”.⁴⁶ На шта му Марковић одговара: „... dovoljno je recenzentu bilo (ako se već ne seća oblika εχov iz Homera!) da je najpre proverio citat i svoju tvrdnju, zagledavši u original (Die Frg. d. Vorsokratiker 21 B 15, vol. I p. 132; 4. izd. 11 B 15, vol I p. 60), gde bi u Ksenofanovom *heksametru* našao upravo 'pogrešan oblik εχov'!”⁴⁷

Такође се, рецимо, испоставило да су од тринаест Сиронићевих појединачних примедби које је се тичу „Lexicona“ приложеног на крају уџбеника, тек три једва оправдане, а речник, иначе, садржи око 2400 речи. Немогуће је сада, због њиховог броја и обима, изложити и остале Сиронићеве примедбе и Марковићеве реплике; оно што је недвосмислено јасно јесте да се аутор веома успешно „одбранио“ од ове агресивне критике.

⁴³ *Ibid.*, str. 319.

⁴⁴ Miroslav Marković, „Povodom prikaza knjige *Florilegium Philosophum Graecum*“, *Živa Antika*, br. 1 (1952), str. 111–118.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 111.

⁴⁶ Milivoj Sironić, „Miroslav Markovic, *Florilegium Philosophum Graecum*“ [prikaz], *Živa Antika*, br. 2 (1951), str. 324.

⁴⁷ Miroslav Marković, „Povodom prikaza knjige *Florilegium Philosophum Graecum*“, *Živa Antika*, br. 1 (1952), str. 112.

На крају треба напоменути и то да је, како сматра један од наших најзначајнијих истраживача грчке философије и историчара српске философије, проф. Слободан Жуњић, Марковићев *Florilegium* „још увек најбоље издање те врсте код нас“.⁴⁸ Чињеница да је тај, како га је Марковић називао, „литографисани привремени уџбеник“ успео да „преживи“ до данашњег дана, дакле, пуних 65 година, говори доста о нашој академској средини, али, наравно, и о самом приручнику.

2. 2. Денунцијација

Други напад на Марковића није угрожавао његов научни кредибилитет, али је у политичком (што је у то време значило и егзистенцијалном) смислу био од изузетног значаја, тачније, био је веома опасан. У првом делу свог познатог памфлета – „Српска академија наука и историографија“⁴⁹ – објављиваног у наставцима у *Новој мисли*, Бранислав Ђурђевић⁵⁰ је између осталих напао и Марковића. Подсећамо, *Нову мисао* је основао Милован Ђилас у тренутку када је још увек сматран за једног од четворице југословенских вођа (Тито, Кардељ, Ранковић, Ђилас) и важио за најистакнутијег идеолога у држави. Ђилас је, иначе, тада водио партијски Агитпроп (Одељење за агитацију и пропаганду). Ђурђевић је у то доба био његов лични пријатељ и „десна рука“ за историјске науке.⁵¹ Као што је

⁴⁸ Писмо аутору од 2.6.2011.

⁴⁹ Branislav Đurđević, „Srpska akademija nauka i istoriografija“, *Nova misao*, br. 10 (1953), str. 636–641.

⁵⁰ Бранислав Ђурђевић (1908–1993) је познати југословенски историчар, оријенталиста, члан Академије наука и уметности Босне и Херцеговине. Студије историје и оријенталне филологије је завршио у Београду (1934), где је и докторирао (наслов дисертације: *Каква је била власт у Црној Гори у XVI и XVII веку*) 1952. године. Предавао је на Одељењу за историју Филозофског факултета у Сарајеву од његовог оснивања 1950. године, а између 1964. и 1965. био је и декан тог факултета; на истом факултету је и неколико година након пензионисања (1973) наставио да предаје. Такође је водио и Оријентални институт у Сарајеву од 1964. Ђурђевић је био и члан Научног друштва БиХ од оснивања, а од 1955. до 1959. и председник истог. Године 1966. Научно друштво БиХ постаје Академија наука и уметности БиХ, а Ђурђевић је у првих годину дана обављао дужност потпредседника Академије, затим и председника (1967–1971). Иначе, био је члан свих југословенских академија. Претежно се бавио османистиком, и постигао врло запажене резултате. Такође је био и политички активан.

⁵¹ О томе је сведочио Глиша Елезовић: „Да је Бр. Ђурђевић имао у моћном руководиоцу Миловану Ђиласу свог пријатеља и заштитника, знали су многи. Како су то дознали, ја не бих умео рећи, али да је Ђурђевић под његовом заштитом много напредовао, мислим нико неће спорити. Кад је под крај прошле године држан састанак ради претресања питања о саставу историје народâ Југославије, као члан тога већа био је и Ђурђевић. У раду је том приликом активно учествовао и М. Ђилас, па је на томе састанку, не знам поводом чега, изјавио да је Бр. Ђ. његов добар пријатељ. Споменуо је тим

познато, Ђилас је крајем четрдесетих и почетком педесетих година прошлог столећа систематски радио на уништавању тзв. „српске буржоаске културе“. Он се нпр. лично ангажовао око дискредитације Исидоре Секулић, Оскару Давичу је дао у задатак да се обрачунава са „српским национализмом“ у култури, академику Михаилу Марковићу је намењена борба против неподобних филозофа (пре свих, требало је обрачунати се са Браниславом Петронијевићем) али је он ту улогу одбио,⁵² а Ђурђев је ловио „буржује“ међу историчарима. Критика у Ђиласовој *Новој мисли* је, дакле, тих дана могла да се разуме и као дозвола за одстрел.

Није јасно зашто је Ђурђев одлучио да нападне и Мирослава Марковића, јер се знало да он није политички активан, да не партиципира у идеолошким расправама и сл. Било како било, Ђурђев на једном месту у поменутом тексту записује следеће:

„Izvesni istoričari pokušavaju da daju, svesno ili nedovoljno svesno otpor onome što naša socijalistička stvarnost zahteva od naše istoriografije time što hoće da nam dokažu da je utvrđivanje istorijskih fakata alfa i omega rada na istorijskoj nauci i u istorijskom ispitivanju. Pa baš u Istorijskom časopisu ta težnja daje osnovni ton ogromnoj većini priloga. Pored momenta naučnog nasleđa, postoji tu i momenat skrivene špekulacije, jer je lako tako izigravati naučnika, a taj položaj daje privilegije i ugled. Poneki naslovi članaka i priloga u Istorijskom časopisu sami za sebe govore. Evo tih naslova: „Da li je Elejac Ksenofon bio na Hvaru“ (9 strana), „Šta znači nadimak Teofilakta Simokate Poitis“ (9 strana).⁵³ [...] To su stare eruditske rasprave filološkog pravca. Samo dok je Diganž takvim radom spremao krupne rečnike srednjevekovne latinštine i srednjevekovnog grčkog, dotle Miroslav Marković, Nikola Radojčić i drugi sa krupnim naučnim aparatom nižu poprilične članke o značenju pojedinih reči i sitnih fakata, a to bi se sve moglo reći u dve-tri sažete rečenice u sitnim priložima. U tome je razlika između starih erudita, koji su svojevremeno unapređivali istoriografiju i njen metod, i neoerudita koji istoriografiju vuku natrag...“⁵⁴

поводом и његов замршени стил, али, каже М. Ђ., кад се пажљивије чита, он постаје сасвим разумљив.“ Глиша Елезовић, „Поводом књиге Бранислава Ђурђевог *Турска власи у Црној Гори у XVI и XVII веку*“, *Историјски записи*, 7/10, 1–2 (1954), стр. 280–281.

⁵² Види: Михаило Марковић, *Јуриш на небо – Сећања*, књ. I, Београд: Просвета, 2008, стр. 208.

⁵³ „Да ли је Елејац Ксенофан био на Хвару?“, *Историјски часопис*, бр. II (1949–1950), стр. 19–28; „Шта значи надимак Теофилакта Симокате Поиетес?“, *ibid.*, стр. 29–38.

⁵⁴ Branislav Đurđev, „Srpska akademija nauka i istoriografija“, *Nova misao*, br. 10 (oktobar 1953), str. 640.

У свом „Одговору“⁵⁵ Марковић је био далеко умеренији и концизнији него у расправи са Сиронићем; два су разлога: (1) Ђурђевљева оцена није вредна пажње једног озбиљног научног радника, јер је јасно да је реч о политичком обрачуњу а не о уобичајеној академској критици; (2) свака негативна карактеризација лика Ђиласовог штићеника могла се прескупо платити. Марковић је то добро знао и реплицирао је врло опрезно. Након што је навео место из критичаревог текста која се односи на њега, додао је: „Time je o meni [B. Đurđev] izneo jednu neistinu i izreкао je na način koji bi pretstavljao uvredu za svakog naučnika socijalističke zemlje.“⁵⁶ Затим је понудио доказе за ту своју тврдњу. Прво је у пар потеза скренуо пажњу на научни допринос своја два рада која Ђурђевић помиње (у првом је оборио тезе Дилса, Франца и Капеле о посети Ксенофана Хвару, а у другом је показао праву природу „грчког препорода“ на Истоку у Ираклијево време), уз узгредну напомену да су значај првог чланка признала и два тада највећа жива византолога, Георгије Острогорски у Београду и Франц Делгер у Минхену. На крају, Марковић завршава веома елегантно:

„Prema tome:

1. Samo iz naslova ne vidi se sav značaj naučnog rada; sadržaj rasprava širi je nego što se to iz naslova može videti, pa je nedopustivo samo na osnovu naslova („naslovi... sami za sebe govore“) izvodi tako dalekosežne i duboko uvredljive zaključke o davanju „otpora onome što naša socijalistička stvarnost zahteva“, o „momentu skrivene špekulacije“, „izigravanju naučnika“ itd. (Pritom ni sami naslovi nisu tačno preneseni: ne *Ksenofon* nego *Ksenofan*; ne *Poitis* nego *Poietes* ili *Piitis*.)

2. Nikako se ne mogu složiti da znači zbilja „mlaćenje prazne slame“ (str. 641) pobijanje zablude tri velika nemačka naučnika o hronologiji grčke kolonizacije Jadranske obale, ni prilog osvetljavanju karaktera „velikog grčkog preporoda“ pod Iraklijem i snaga koje su taj preporod izvele; ne nalazim da bi se „to sve moglo reći u dve-tri sažete rečenice u sitnim prilogima“.

3. Najzad, nisam mišljenja da takvi radovi „vuku istoriografiju natrag“. Naprotiv, takav „metod“ (str. 640) – izvođenje tako dalekosežnih zaključaka samo iz naslova, koji „sami za sebe govore“ – može našu istoriografiju vući natrag.

Toliko povodom pomena moga imena i na takav način.“⁵⁷

⁵⁵ Miroslav Marković, „Odgovor B. Đurđevu“, *Nova misao*, br. 11 (novembar 1953), str. 802–804.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 803.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 803–804.

2. 3. Омаловажавање

Трећи напад на Мирослава Марковића извела је угледна књижевница и академик Исидора Секулић. Критика је дошла, дакле, са „друге стране“ у односу на претходну, тј. из опозиције Ђурђевићу, тачније Ђиласу. Повод је предлог Марковића упућен Књижевном савету Издавачког предузећа „Просвета“ да у свој издавачки план уврсти и превод Хомерове *Одисеје*, који је он планирао да сачини; уз допис овој издавачкој кући, он је – проба ради – превео одређени број стихова. Тај његов гест је изазвао бурну и у потпуности неприличну реакцију Исидоре Секулић, која је била члан Књижевног савета „Просвете“.

Већ на самом почетку „Реферата“⁵⁸ познате књижевнице јасно је да је њена основна намера да исмеје и до краја дискредитује Марковића. Она са неподношљивим цинизмом говори о његовом предлогу „Просвети“ да размотри могућност да подржи један значајан и веома комплексан пројекат какав је превод Хомерове *Одисеје*. Начин на који она коментарише његово, како каже, „писамце“ Књижевном савету „Просвете“ је крајње злонамеран. Иако је реч о младом и амбициозном научном раднику, Марковић је у том тренутку иза себе имао десетогодишње искуство рада на универзитету, више запажених студија и хиљаде (!) преведених страна са неколико језика, стога није заслужио да се уважена књижевница и академик тако односи према њему.

Критика Исидоре Секулић је пребогата непотребним дигресијама чији је циљ да покажу тобожњу интелектуалну супериорност аутора у односу на младог научног радника. А да је, из неког нама непознатог разлога, намеравала само да јавно омаловажи Марковића говори и чињеница да она у свом часопису објављује реферат који је интерног карактера, који је у ствари акт намењен Издавачком предузећу „Просвета“, и није од јавног значаја. Публиковање документа тог типа је крајње непримерено јер, пре свега, јавност није упозната са самим предметом спора. Читаоцима *Књижевности*, уредница листа и аутор реферата није ставила на увид и интегралну верзију Марковићевог „писамцета“ и (огледног) превода једног кратког извода из Хомерове *Одисеје*, како би они могли самостално да дођу до закључка да ли је њена критика оправдана или није. Штавише, она одбија да објави и одговор Мирослава Марковића. Како сазнајемо из Марковићевог писма

⁵⁸ Исидора Секулић, „Један реферат у Књижевном савету ‘Просвете’“, *Књижевност*, св. 10 (октобар 1954), стр. 241–254; исто у: *Језик и култура*, прир. Зоран Глушчевић и Марица Јосимчевић, Нови Сад: Stylos, 2003, стр. 324–345.

Ђурићу, Исидора Секулић је чак фалсификовала његов превод и онда га подвргла критици. Имајући то у виду, очигледно је зашто је цењена књижевница одбила да публикује Марковићев одговор.

Исидора Секулић је Марковићу ускратила право да изнесе своју одбрану, те је на тај начин дискредитовала и своју критику, зато нема разлога да детаљније анализирамо садржај њеног реферата. Оно што је најважније јесте да је она, нажалост, успела да спречи Марковића да приреди превод Хомерове *Одисеје*, који је планирао да реализује по највишим научним стандардима. Насрећу, пошло јој је за руком да допринесе томе да један озбиљан научни радник емигрира из Србије (тј. Југославије) – и направи светску каријеру. Марковићеви и ондашњи и потоњи резултати говоре да је он итекако био способан да успешно изведе један тако захтеван преводилачки посао. Капитално дело које је у иностранству, без опструкције од разно-разних ауторитета, успео да реализује заправо је најбољи одговор на напад академика Исидоре Секулић.

О овом случају као и о другим разлозима који су га приморали да напусти отаџбину, Мирослав Марковић је писао свом учитељу, искреном пријатељу и заштитнику, проф. Милошу Ђурићу, и то његово писмо доносимо у наредном [II] делу, а пре тога ћемо изложити једно веома значајно сведочанство колегинице и пријатељице Мирослава Марковића, у којем нам открива зашто је изабрао да оде у Венецуелу.

3. Зашто баш Венецуела?

Љубазношћу проф. Здравка Кучинара добили смо веома значајно сведочанство које баца додатно светло на ситуацију у којој се нашао млади Мирослав Марковић у првим послератним годинама. Наиме, ради се о сећању др Вере Мујбеговић, која је била савременик и сучесник неких догађаја који су пресудно утицали на то да Марковић напусти Филозофски факултет, одн. да оде из Југославије. Захваљујући њеној свежој успомени на тај период, моћи ћемо лакше да одгонетнемо разлоге зашто је Марковић одабрао Венецуелу а не неку другу дестинацију, и на који начин је успео да, условно речено, „побегне“ из ондашње Југославије.

Др Веру Мујбеговић је интервјуисао проф. Кучинар, а садржај њиховог разговора нам је проследио електронским писмом 22. септембра 2014. године. Наводимо део његовог писма који се односи на нашу тему:

„Када је реч о одласку са [београдског Филозофског] факултета, по Вери [Мујбеговић], ствар је текла овако: Био је конкурс

за стипендије страних влада, па и владе Индије, за стручно усавршавање и учење санскрита. Јавило се више кандидата. Изабрани су, за Индију, Вера Мујбеговић (као филозоф) и Мирослав Марковић (као филолог). Вера је била на [Филозофском] факултету и Душан Недељковић⁵⁹ је планирао да се она посвети индијској филозофији. Она тврди да су сви изабрани кандидати, осим Марковића, били чланови КП [=Комунистичке партије, тј. Савеза комуниста Југославије]. То што није био у Партији, није спречило Марковића да добије стипендију, коју су многи прижељкивали. По Вери, то говори да Марковић није био третиран као сумњив кадар и да га није пратило било какво политичко подозрење и оптерећење.⁶⁰ У Индију су отпутовали августа 1954. године. Вера и Мирослав су били нераздвојни и учили су заједно. Он је био полиглота. Говорио је скоро све европске језике. Вера помиње да је сведок Марковићевог учења санскрита и да је упозната са његовим начином рада. Марковић је постигао невиђен успех – за годину дана је савршено научио овај језик. Пошто се Вера разболела, морала је да се врати у земљу. Не може да се сети када је Марковићу истекла стипендија и да ли је остао једну или две године.⁶¹ Важно је то да је она била јако блиска са Марковићем и да јој се он поверио и открио зашто је конкурисао за индијску стипендију – што разјашњава енигму око Марковићевог одласка из земље.

⁵⁹ Душан Недељковић (1899–1984) је југословенски филозоф, професор универзитета и академик. Матурирао је у Ници, а у Француској је наставио и студије филозофије, које је окончао 1919. одбравивши дипломски рад о Руђеру Бошковићу (*La philosophie naturelle de R. J. Boscovich*), тамо је и докторирао три године касније (тема је била готово идентична: *La philosophie naturelle et relativist de R. J. Boskovich*). Исте године (1922) почиње да предаје на Филозофском факултету у Скопљу, а након Другог светског рата прелази у Београд, где је предавао на Филозофском факултету (у једном периоду је чак држао све предмете на Одељењу за филозофију). Превремено је пензионисан 1953. године. Од 1946. године је био члан Српске академије наука и уметности, а такође је био и члан Македонске академије наука и уметности. Недељковић је један од најистакнутијих југословенских марксистичких филозофа. А поред филозофије, бавио се и етнологским темама.

⁶⁰ Раније смо већ навели податак, који смо такође добили од др Вере Мујбеговић, да је Марковић имао извесне непријатности и проблеме због тога што је кратко у току окупације радио на Филозофском факултету... да ни на који начин није „сарађивао са окупатором“ јасно је из начина на који се власт касније односила према њему, а који је био више него коректан. Нажалост, ондашња интелектуална елита га није третирао на исти начин.

⁶¹ С обзиром да је већ 1. септембра 1955. из Каракаса писао Милошу Ђурићу (као и Милану Будимиру и Филозофском факултету) да напушта Југославију, можемо закључити да је Марковић у Индији боравио само годину дана.

Наиме, Марковићева супруга⁶² је била Јеврејка и захваљујући неким родбинским везама склонила се у Венецуелу,⁶³ заједно са њиховим сином. Мирослав се поверио Вери и казао да су он и његова супруга у сталној преписци, те да и он намерава да пређе у Венецуелу. Како је то тада из Југославије било неизводљиво, одлучио је да тражи индијску стипендију и да у Венецуелу оде из Индије. Стипендија му је такође донела могућност учења још једног језика, и додатно повећавала шансе да лакше нађе посао као филолог, али и то да отпутује где је желео и да се споји са супругом и сином. Дакле, на стипендију је отишао из радног односа, као кадар у чије се усавршавање улаже и на кога се на факултету рачуна. Није било речи о прогону, отпуштању или нечему сличном.

Вера каже да је десетак година после повратка из Индије срела Марковића у Београду и да јој је испричао да се добро снашао и да успешно ради у својој струци.⁶⁴

Породични разлози су, дакле, пресудно утицали на Мирослава Марковића да одабере баш Венецуелу. Оно што је, такође, било од нарочите важности да донесе ту одлуку су и далеко бољи услови за реализацију озбиљних пројеката из домена класичне филологије које је пружала Венецуела, а који су му били ускраћени у Југославији. О томе ће бити више речи у његовом писму Ђурићу, које доносимо у наставку [II, 1].

Научно-истраживачки рад проф. Мирослава Марковића је, као што смо видели, одмах на самом почетку његове каријере био опструiran и маргинализован до те мере да је био приморан да напусти отаџбину. Његова јављања проф. Ђурићу јесу сведочанство о крају једне мучне епизоде из живота младог, надареног и марљивог универзитетског наставника и истраживача старине, али и почетак каријере једног од најзначајнијих светских класичних филолога. Надамо се да српска академска средина неће показати незрелост и избрисати из свог сећања једну овако значајну личност.

⁶² Ради се о госпођи Вери Марковић, са којом се Мирослав Марковић венчао 30. маја 1948. године.

⁶³ Да не буде забуне, она је напустила Југославију након Другог светског рата.

⁶⁴ Након што је изложио сећање др Вере Мујбеговић, проф. Кучинар је додао и једну важну напомену: „То је оно што сам сазнао из разговора са Вером Мујбеговић. У њена сведочења имам поверења – била је у непосредној вези са Марковићем, а што је такође важно, још се свега добро сећа. У то сам се уверио проверавајући друге ствари у вези са радом [Филозофског] факултета у првим послератним годинама.

II МАРКОВИЋЕВА ЈАВЉАЊА из ВЕНЕЦУЕЛЕ (1955) АКАДЕМИКУ ПРОФ. МИЛОШУ Н. БУРИЋУ

1. Писмо из Каракасаⁱ

Caracas, 1 septembra 1955

Dragi Učitelju!

U prilogu naći ćete kopiju moje molbe koju danas upućujem Fakultetskom savetu.ⁱⁱ

Dva su razloga zbog kojih sam se rešio da primim ponudjenu mi Katedru klasične filologije na Univerzitetu „Los Andes“ u Venezueli. Glavni se sastoji u veoma povoljnim uslovima za naučno-istraživački rad; u prvom redu obilje stručne literature i sredstava, biblioteke USA na domaku itd. Naprotiv, nedostatak strane valute za nabavku savremene stručne literature predstavljao je u našoj zemlji ozbiljnu kočnicu mome daljem razvitku. Sada tek vidim koliko se puta jurišalo na otvorena vrata, koliko je puta čovek – ni kriv ni dužan – bio izložen riziku da ga proglase za plagijatora! Prosto zato što mu nije pristupačna strana literatura...

Umesto sporednog razloga navešću tri-četiri ilustracije iz raznih oblasti ispitivanja.

1. – Srednjovekovni latinski. – Istovremeno kada zagrebački akademik Josip Badalićⁱⁱⁱ (1953 god.), pristupio sam izdavanju Marulićeva^{iv} majestetična latinska speva Davidijada (u 14 pevanja, sa skoro 7.000 heksametara) i ja – na osnovu unikata MS, turinskog G–VI–40. Odmah sam ponudio saradnju nadležnoj JAZIU,^v ali sam bio hladno odbijen: slavista Badalić bio je za taj posao kompetentniji od klasičnog filologa...

I sada je njegovo izdanje na stolu preda mnom („Stari pisci hrvatski“, knj. 31, juna 1954, str. 230). Iz predgovora doznajemo da su mu latinski tekst čitala dva asistenta („Pri očitavanju mikrofilmske snimke rukopisa bili su mi od stručne pomoći asistenti Historijskoga instituta Jugoslaven-ske akademije u Zagrebu, J. Stipčević^{vi} i M. Šamšalović“, ^{vii} str. 12).

Sravnio sam pažljivo njihovo izdanje sa svojim mikrofilmom Davidijade (čitano na američkom Readeru tipa Flofilm 1955). Rezultat je bio katastrofalan po izdavače: masa propuštenih stihova, smešnih besmislica, potpunog nerazumevanja latinskog teksta, a broj pogrešno pročitanih reči i mesta izneo bi čitavu jednu zasebnu brošuru! Dovoljne su bile tri „Stichprobe“ pa da se utvrdi da imamo posla sa laicima. Primer meni zaista nepoznat u klasičnoj filologiji!

Pošto sam bio odbijen od JAZIU, te sam ja spremio svoje izdanje Davidijade za publikacije Univerziteta „Los Andes“, na španskom i engleskom. Prvi tom (Uvod; Tekst; Kritički aparat i sl.) ulazi u štampu 1 septembra i biće gotov 1 oktobra 1955 g. Drugi tom obuhvatiće najiscrpniji filološki komentar (moje izdanje Božičevićeve^{viii} latinske lirike^{ix} može da posluži samo kao bleđi primer metodologije koja će se primeniti), radi kojeg moram još konsultovati masu dela u USA. Hoću da verujem da će našem Maruliću biti dato po zaslugi. Taj posao može sa uspehom obaviti samo klasični filolog...

2. – Srednjovekovni grčki. – Još 1952 g., po nalogu SAN,^x pregledao sam Akademijine zalihe faksimila grčkih isprava našeg Hilandara, i o tome podneo Vizantološkom institutu iscrpan izveštaj. Stanje tih zaliha je, s gledišta današnje nauke, vrlo bedno. Polovina hilendarskih isprava još je neizdata, druga polovina izdata je na način koji ne može izdržati kritiku savremene diplomatike i paleografije (Petit,^{xi} nešto Mošin,^{xii} Anastasijević^{xiii}...). Broj grčkih povelja, isprava i akata Hilandara (među njima masa nemanjićkih) iznosi nekoliko stotina. Taj dragoceni materijal za istoriju tamo trune (ukoliko ne dospeva u ruke stranih turista). Isto tako, još nam nedostaje jedna potpuna monografija o razvitku Hilandara.

Uprkos svestranom zalaganju profesora Ostrogorskog^{xiv} i Belića,^{xv} nisam uspeo da stignem do susednog Hilandara, iako sam se vodjama ekspedicije nudio da im se o svom trošku priključim. Tako se to ponovilo tri puta. Profesori Djordje Sp. Radojčić,^{xvi} Svetozar Radojčić^{xvii} i Al. Deroko^{xviii} (kojima inače svaka čast) proučavali su u Hilandaru druge stvari, možda od većeg značaja za srpsku istoriju, ali grčke isprave nisu izdali... (Napomena: Ako bi možda neko pomislio da ja nisam kompetentan za taj posao, neka pogleda u BZ^{xix} šta vizantiski diplomatičar i paleograf broj I, prof. Franc Doelger,^{xx} kaže o načinu na koji sam izdao Vizantijske povelje Dubrovačkog arhiva,^{xxi} u SAN, dok mi je prof. Paul Lemerle tom prilikom napisao: „Avec mes excuses pour cette 'invasion' dans votre domaine..." itd.).

3. – Grčka književnost. – Srpskohrvatski jezik još nema jedne autentične Odiseje. Preveo sam, probe radi, prvo pevanje. Nastojao da prevo-

dima tačnije i tečnije od dobroga staroga Maretića.^{xxii} Nisam taj prevod još bio ni objavio, a već se u uvodniku jedne „Književnosti“^{xxiii} (iz pera akademika Isidore Sekulić)^{xxiv} pojavila žučna kritika, puna uvrede i laži, sve do krivotvorenja mojih stihova. Kritika pisana jednim neuobičajenim tonom, na način kao da je reč ne o stručnjaku već o osnovcu... Odmah sam reagovao i poslao ispravku-odgovor. Ova nikada nije ugledala sveta! Jesu li to ravnopravni i poštteni odnosi?

4. – Rimska književnost. – Odabrao sam srž Horacijeve lirike i prepevao je na jedan način za koji verujem da nam daje vernog Horacija i njegovu sredinu. Knjižica je primljena za štampu u „Nopoku“ (sada već pokojnom) još 1952 g., ali ni do danas nije ugledala sveta.^{xxv} Naprotiv, „Nopok“ je u međjuvremenu izdao masu trivijalnosti...

5. – Hindu filozofija. – Preveo sam sa sanskrita Bhagavadgitu i dao jednu novu interpretaciju. O Giti je dosad napisano oko 70 knjiga, na svim jezicima sveta. Ispravio sam neka mišljenja dvojice najboljih interpreta[tora] – Franklina Edgertona^{xxvi} i Indusa Sarvapallija Radhakrishnana.^{xxvii} Pisao o tome i na engleskom i na španskom. Itd.

Iako je beogradska „Kultura“ taj prevod tražila, on već pola godine leži neizdat, i nema izgleda da će to skoro biti. Zašto? Ne može da se slože crtice iznad slova a, i, u (ovako: ā, ī, ū; ñ se ne javlja), ni tačke iznad ili ispod slova r, m, s, h, n, t, th, d, dh (ovako: ṛ, ṁ, ṣ, ṡ, ḥ, ṇ, ṅ, ṭ, ṭh, ḍ, ḍh) – u nekoliko desetina transkribovanih nagari reči. Zaista nerešiv problem.

Tako je i taj trud bio uzaludan. Trud učinjen pod neopisivo teškim uslovima Indije!

SAPIENTI SAT!^{xxviii}

Dragi Učitelju!

Molim Vas da verujete da nikada neću izneveriti principe onoga naučnog pregalaštva koje ste mi Vi ulili! Mene interesuje samo originalno naučno istraživanje, ništa više! Pre no što biste osudili moj korak, molim Vas da se setite velikog Tesle, Pupina, Paje Radosavljevića^{xxix} i dr. (si licet parva componere magnis!). reč je o većim sredstvima za naučno stvaranje, o povoljnijim uslovima za publikovanje.

Primite moju najdublju učeničku zahvalnost i najtoplije pozdrave i želje za dug život, povoljno zdravlje, plodan stvaralački rad i trajni mir!

Vama lično čestitam izbor u SAN,^{xxx} a Gospodji Zori^{xxxi} želim zdravlje, sreću i duševni mir!

Ako vam to ne bi bilo teško, najlepše Vas molim da isporučite moje najtoplije pozdrave Vašem susedu, profesoru Boži Kovačeviću;^{xxxii} dalje,

profesoru Miodragu Ibrovcu,^{xxxiii} mome dragom „razrednom starešini“
prof. Radosavu Boškoviću.^{xxxiv}

Svako dobro i puno pozdrava našoj Ljubinki, služiteljki i njenima!

Prof. Budimiru^{xxxv} pišem istovremeno.^{xxxvi}

Adresa: Caracas. Esquina Ferrenquin. Edificio Lemmo.

Apartamiento 3 (Vasiliya Tosich).

Vaš odani:

Miroslav

Gdji Zori i Vama najsrdačnije pozdrave šalju

Vera i Dragoslav Marković

2. Разгледница из Мериде^{xxxvii}

Mérida, 20.10.55

Mili Učitelju!

Na početku nove školske godine primite pregršt toplih pozdrava i naj-lépših želja za dug život i plodnu delatnost kako u visokoj školi, tako i u SAN. U krilu ove božanstvene prirode, u kojoj vlada večito proleće, često, često mislim na Vas, prirodoljupca. Na Univerzitetu nemam mnogo posla (8 časova ned.). Ali zato pišem dosta. Čim izađe, poslaću Vam. Pozdrav gg. Zori,^{xxxviii} Cveti^{xxxix} i Milanu,^{xl} prof. Mariću^{xli} i Mironu.^{xlii} Uvek Vaš:

Miroslav

Obidjite moje!!

M. M. Profesor de la

Universidad de los

Andes. Mérida. Relojeria „El

Tiempo“. Av. Bolivar, 24–69.

Venezuela.—

III ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ

1. Писмо Милошу Ђурићу из Каракаса [01.09.1955]

Dragi Učitelju!

Caracas, 1 septembra 1955

U prilogu naći ćete kopiju moje molbe koju danas upućujem Fakultetskom savetu. Dva su razloga zbog kojih sam se rešio da primim ponudjenu mi Katedru klasične filologije na Universitetu "Los Andes" u Venezueli. Glavni se sastoji u veoma povoljnim uslovima za naučno-istraživački rad; u prvom redu obilje stručne literature i sredstava, biblioteke USA na domaku itd. Naprotiv, nedostatak strane valute za nabavku savremene stručne literature pretstavljao je u naboju samoj ozbiljnu kočnicu mome daljem razviku. Sada tek vidim koliko se puta jurisalo na otvorena vrata, koliko je puta čovek - ni kriv ni dužan - bio izložen riziku da ga proglase za plagijatora! Prosto zato što mu nije pristupačna strana literatura...

Umesto sporednog razloga navešću tri-četiri ilustracije iz raznih oblasti ispitivanja.

1.- Srednjovekovni latinaki. - Istovremeno kada zagrebački akademik Josip Badalić (1953 g.), pristupio sam izdavanju Marulićeva majestetičnoga latinskog speva Davidijade (u 14 pevanja, sa skoro 7.000 heksametara) i ja - na osnovu unikata MS, turinskog G-VI-40. Odmah sam pomadio saradnju nadležnoj JAZU, ali sam bio hladno odbijen: slavista Badalić bio je za taj posao kompetentniji od klasičnog filologa...

I sada je njegovo izdanje na stolu preda mnom ("Stari pisci hrvatski", knj. 31, juna 1954, str. 230). Iz predgovora domajemo da su mu latinaki tekst čitala dva asistenta ("Pri očitavanju mikrofilske snimke rukopisa bili su mi od stručne pomoći asistenti Historijskoga instituta Jugoslavenske akademije u Zagrebu, J. Stipčević i M. Šamsalović", str. 12).

Sravnio sam pažljivo njihovo izdanje sa svojim mikrofilmom Davidijade (čitano na američkom Readeru tipa Flofilm 1955). Rezultat je bio katastrofalan po iznavaocu: masa propuštenih stihova, smešnih besmislica, potpuno nerazumevanja latinskog teksta, a broj pogrešno pročitanih reči i mesta izneo bi čitavu jednu zasebnu brošuru! Dovoljne su bile tri "Stichprobe" pa da se utvrdi da imamo posla sa laicima. Primer meni zaista nepoznat u klasičnoj filologiji!

Pošto sam bio odbijen od JAZU, to sam ja spremio svoje izdanje Davidijade za publikacije Univerziteta "Los Andes", na španskom i engleskom. Prvi tom (Uvod; Tekst; Kritički aparat i sl.) ulazi u štampu 1 septembra i biće gotov 1 oktobra 1955 g. Drugi tom obuhvatiće najiscrpniji filološki komentar (moje izdanje Božićevićeve latinske lirike može da posluži samo kao bleđi primer metodologije koja će se primeniti), radi kojeg moram još konsultovati masu dela u USA. Hoću da verujem da će našem Maruliću biti dato po zaslugi. Taj posao može sa uspehom obaviti samo klasični filolog...

2.- Srednjovekovni grčki. - Još 1952 g., po nalogu SAN, pregledao sam Akademijine zalihe faksimila grčkih isprava našeg Hilandara, i o tome podneo Vizantološkom institutu iscrpan izveštaj. Stanje tih zaliha je, s gledišta današnje nauke, vrlo bedno. Polovina hilendarskih isprava još je neizdata, druga polovina izdata je na način koji ne može izdržati kritiku savremene diplomatike i paleografije (Petit; nešto Mosin, Anastasijević...). Broj grčkih povelja, isprava i akata Hilandara (među njima masa nemanjićkih) iznosi nekoliko stotina. Taj dragoceni materijal za istoriju tamo trune (ukoliko ne dospeva u ruke stranih turista). Isto tako, još nam nedostaje jedna potpuna monografija o razviku Hilandara.

Uprkos svestranom zalaganju profesora Ostrogorškog i Belica, nisam uspeo da stignem do susednog Hilandara, iako sam se vodjama ekspedicije nudio da im se o svom trošku priključim. Tako se to ponovilo tri puta. Profesori Djordje Sp. Radojčić, Svetozar Radojčić i Al. Deroko (kojima inače svaka čast!) proučavali su u Hilandaru druge stvari, možda od većeg značaja za arheološku istoriju, ali grčke isprave nisu izdali... (Napomena: Ako bi možda neko pomislio da ja nisam bio kompetentan za taj posao, neka pogleda u BZ šta vizantiski diplomatikar i paleograf broj I, prof. Frans Doelger, kaže o načinu na koji sam izdao Vizantijske povelje Dubrovačkog arhiva, u SAN, dok mi je prof. Paul Lemerle tom prilikom napisao: "Avec mes excuses pour cette "invasion" dans votre domaine..." itd.).

3.- Grčka književnost. - Srpakohrvatski jezik još nema jedne autentične Odiseje. Preveo sam, probe radi, prvo pevanje. Nastojao da prevodim tačnije i tečnije od dobroga starog Marentica. Nisam taj prevod još bio ni objavio, a već se u uvodniku jedne "Književnosti" (iz pera akademika Isidore Sekulić) pojavila sučna kritika, puna uvreda i laži, sve do krivotvorenja mojih stihova. Kritika pisana jednim neobičajenim tonom, na način kao da je reč ne o stručnjaku već o osnovcu... Odmah sam reagovao i poslao ispravku-odgovor. Ova nikad nije ugledala sveta! Jesu li to ravnopravni i poštenji odnosi?

4.- Rimska književnost. - Odabrao sam arx Horacijeve lirike i prepevao je na jedan način za koji verujem da nam daje vernog Horacija i njegovu sredinu. Knjižica je prijaljena za štampu u "Nopoku" (sada već pokojnom) još 1952 g., ali ni do danas nije ugledala sveta. Naprotiv, "Nopok" je u međuvremenu izdao masu trivijalnosti...

5.- Hindi filozofija. - Preveo sam sa sanskrita Bhagavadgitu i dao jednu novu interpretaciju. O Giti je dosad napisano oko 70 knjiga, na svim jezicima sveta. Ispravio sam neka mišljenja dvojice najboljih interpreta - Amerikanca Franklina Edgertona i Indusa Sarvapallija Radhakrishnana. Pisao o tome i na engleskom i španskom. Itd.

Iako je beogradska "Kultura" taj prevod tražila, on već pola godine leži neizdat, i nema izgleda da će to skoro biti. Zasto? Ne može da se slože crtice iznad slova a, i, u, (ovako: ā, ī, ū; n se ne javlja), ni tačke iznad ili ispod slova r, m, s, h, n, t, th, d, dh (ovako: ṛ, ṁ, ṣ, ṣ, ḥ, ṇ, ṭ, ṭh, ḍ, ḍh) - u nekoliko desetina transkribovanih nagari reči. Zaista neresiv problem!

Tako je i taj trud bio uzalud. Trud učinjen pod neopisivo teškim uslovima Indije! SAPIENTI SAT!

+

Dragi Učitelju!

Molim Vas da verujete da nikada neću izneveriti principe onoga naučnog pregalaštva koje ste mi Vi ulili! Мене интересује само оригинално научно istraživanje, ništa više! Pre no što biste caudili moj korak, molim Vas da se setite imena velikog Tesle, Pupina, Paje Radosavljevića i dr. (si licet parva componere magnis!). Reč je o većim sredstvima za naučno stvaranje, o povoljnijim uslovima za publikovanje.

Primate moju najdublju učenicku zahvalnost i najtoplije pozdrave i želje za dug život, povoljno zdravlje, plodan stvaralački rad i trajni mir!

Vama lično čestitam izbor u SAN (~~član~~), a Gospodji Zori želim zdravlje, sreću i duševni mir!

Ako Vam to ne bi bilo teško, najlepše Vas molim da isporučite moje najtoplije pozdrave Vašem susedu, profesoru Boži Kovačeviću; dalje, profesoru "podragu" Ibrovcu; mome dragom "razrednom starešini" prof. Radosavu Boškoviću.

Svako dobro i puno pozdrava našoj Ljubinki služiteljki i njenima!

Prof. Vladimiru pišem istovremeno.

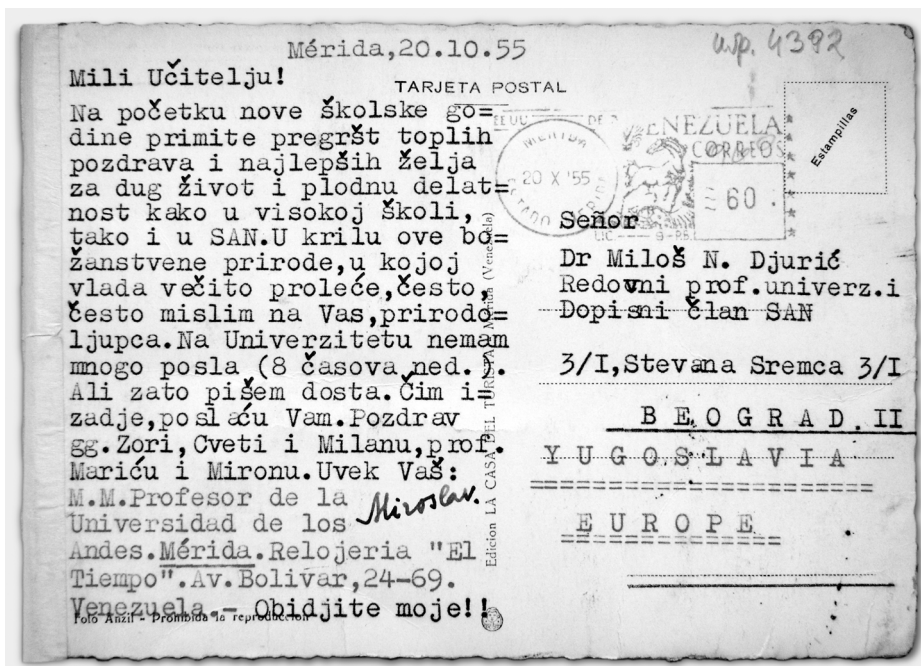
Vaš devet odanih:

Adresa: Caracas. Esquina Ferrenquin. Edificio Lemmo.

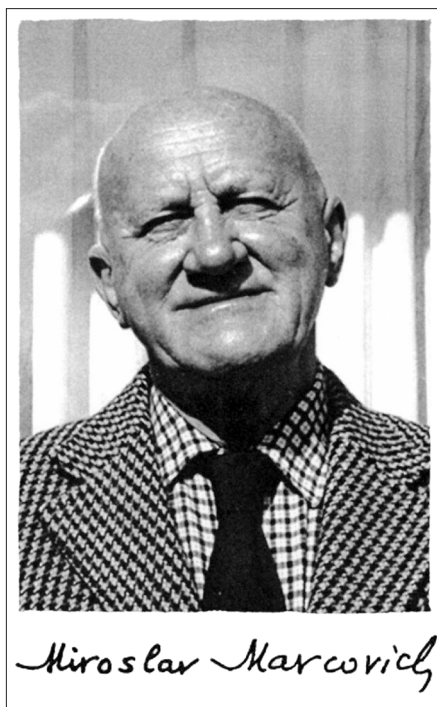
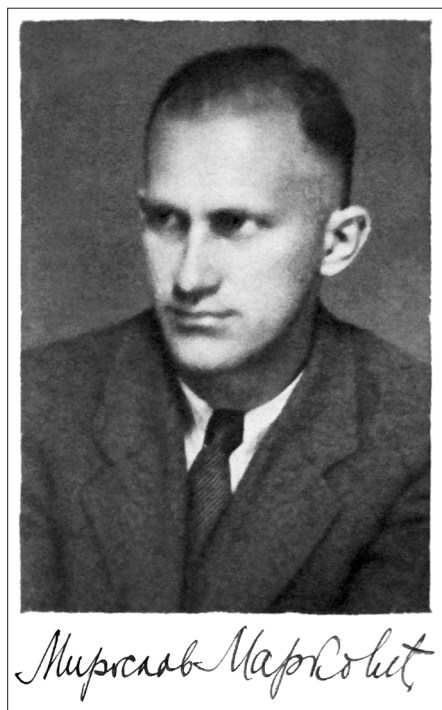
Apartamiento 33 (Vasiliya Tosich).

Miroslav
Gdji Zori i Vama najsrdačnije pozdrave šalju
Vera i Dragoslav Marković

2. Разгледница Милошу Ђурићу из Мериде [20.10.1955]

3. Два портрета (први из четрдесетих, а други из касних деведесетих година) са ћириличним и латиничним аутограмом Мирослава Марковића

КОМЕНТАРИ:

ⁱ Писмо Мирослава Марковића, које је послао из Каракаса 1. септембра 1955. године, чува се у легату адресата, проф. Милоша Ђурића, који се налази у београдској Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“. Писмо је заведено под инвентарним бројем 4393. Писано је на машини, латиницом, а потпис и поздрави су ручно дописани.

ⁱⁱ Молбу нисмо пронашли у легату проф. Милоша Ђурића. Такође је нема ни у Марковићевом досијеу који се налази на Филозофском факултету Београдског универзитета. Шта се с њом догодило? Постоји могућност да је његова молба случајно испала из досијеа, или је можда неко намерно уклоњено, или пак није ни похрањена на право место. За сада са сигурношћу не

можемо знати како је она нестала. Оно што је неспорно је да је молба стигла (и) у Савет Филозофског факултета, јер се иста помиње у образложењу „Решења“ којим се уважава Марковићев „отказ на службу“: „Својим писмом од 1. IX. 1955, Марковић се обратио Савету факултета извештавајући да је прихватио понуду Владе Венецуеле на место ванредног професора на Универзитету „Лос Андес“ и потписао уговор на 2 (две) године, па је молио да му се уважи отказ на службу на овом Факултету. Управа Факултета на седници од 7. X. 1955 одлучила је да се именованом уважи отказ на службу.“ Документ је заведен 15. X. 1955, под Ибр. 4792.

ⁱⁱⁱ Јосип Бадалић (1888–1985) је познати хрватски слависта, историчар књижевности, универзитетски професор и члан Југославенске академије знаности и уметности. Студирао је класичну филологију и славистику у Загребу (1909–1911) и Берлину (1911–1912); докторирао је у Загребу након завршетка Првог светског рата (1919), а тема његове дисертације је била *Темперамент и карактер као књижевно-етичке категорије*. Пошто је одбранио дисертацију, једно време је боравио и у Паризу, где је наставио студије славистике. По окончању Другог светског рата основао је Катедру руске књижевности на Филозофском факултету Загребачког свеучилишта, на којој је предавао до пензионисања (дакле, од 1945. до 1959). Пензионерске дане проводи врло активно, најчешће као гостујући предавач на многим светским универзитетима (Франкфурт на Мајни, Упсала, Марбург, Хајделберг, Москва и многим другим). Био је активан или је водио многа хрватска струковна удружења (Матица хрватска, Друштво хрватских књижевника, Друштво хрватских библиотекара). Такође је био и потпредседник Међународног комитета слависта (1958–1968). Бадалић је постао дописни члан ЈАЗУ 1948, а редовни 1955. године. Бавио се претежно филологијом, текстологијом, славистиком, писао је о многим руским књижевницима итд.

^{iv} Марко Марулић Сплићанин (лат. Marcus Marulus Spalatensis) (1450–1524) је хрватски књижевник и хришћански хуманиста. Основно образовање је стекао у родном Сплиту. Не зна се поуздано где је студирао, највероватније је школовање наставио у Падови. Марулић се сматра централном фигуром сплитског хуманистичког круга и оцем хрватске књижевности.

^v JAZIU је скраћеница за „Југославенска академија знаности и уметности“. Такође је у употреби и скраћеница JAZU.

^{vi} Јаков Стипишић (1920–2010) је хрватски историчар. Студије италијанског и латинског, као и југословенску књижевност окончао је 1950. године, на загребачком Филозофском факултету. Такође је на Хисторијском институту Југославенске академије знаности и уметности завршио курс из помоћних историјских наука. На истом Институту је радио од 1951. до пензионисања 1984. године; у периоду од 1959. до 1977. је на Одсеку за повијест Филозофског факултета предавао помоћне историјске науке.

^{vii} Миљен Шамшаловић (1923–1987) је хрватски историчар. Студије права је завршио на Загребачком свеучилишту 1951, а већ следеће године је почео да ради у Хисторијском институту Југославенске академије знаности и уметности. Такође је од 1955. до 1957. године студирао и латинску палеографију у Бечу, Поатјеу и Сполету. Претежно се бавио медијевистиком.

^{viii} Франо Божичевић (лат. Franciscus Natalis) (1469–1542) је познати хрватски књижевник. Своја дела писао је на латинском језику. Поред Марулића, чији је био пријатељ и биограф, један је од најзначајнијих чланова сплитског хуманистичког круга.

^{ix} *Francisci Natalis carmina*. E cod. Spalatensi in lucem protulit M[iroslav]. M[arković]. (Belgradi: Academia Scientiarum, Seorsum editorum liber 302 1958), X, 172 pp.

^x САН је скраћеница за „Српска академија наука“. Скраћеница САНУ је ушла у употребу од тренутка када је промењен назив у „Српска академија наука и уметности“.

^{xi} Louis Petit (1868–1927) је познати француски историчар и надбискуп. Године 1895. одлази у Турску, како би преузео црквену заједницу у азијском делу Истамбула. Тамо оснива часопис *Les Echos d'Orient*, који је посвећен повести Источне Цркве, посебно византијској историји (тај часопис ће касније бити преименован у *Études byzantines*, одн. *Revue des études byzantines*), и интензивно ради на истраживању византијског писаног насеља. Луј Петит се претежно бавио приређивањем древних канонских текстова и легитимација; он је, иначе, и аутор неколико томова (тачније од 37. до 46) чувене Мансијеве збирке.

^{xii} Владимир Алексејевич Мошин (1894–1987) је познати руски палеограф, слависта и византолог. Студирао је историју у Петербургу, Тифлису и Кијеву. Емигрирао је из Русије у Краљевину Југославију 1920, где је и осам година касније докторирао на Загребачком свеучилишту (наслов дисертације: *Норманска колонизација у Источној Европи*). Предавао је византологију на Београдском и Скопском универзитету. Био је директор Архива Југославенске академије знаности и уметности, а основао је и Археографско одељење у Народној библиотеци Србије. Може се сматрати утемељивачем српске археографске школе. Претежно се бавио анализом словенских рукописа и постигао је завидне резултате, посебно у области кодикологије.

^{xiii} Драгутин Анастасијевић (1877–1950) је познати српски класични филолог и византолог, професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука и уметности. На Великој школи је студирао класичну филологију (1896–1900), а у Минхену новогрчку филологију и византологију код славног проф. Карла Крумбахера (1902–1905). У Немачкој је докторирао 1905. (наслов дисертације: *Die paränetischen Alphabete in der griechischen Literatur*), а већ следеће године почео је да предаје на Катедри за визан-

тологију (предавао је грчки језик и палеографију, византијску филологију и историју) на београдском Филозофском факултету (узгред, то је трећа таква катедра у свету). Од 1921. па све до пензионисања 1941. је на Богословском факултету Београдског универзитета предавао старогрчки језик и културну историју Византије. Стручно се усавршавао, поред Немачке, и у миланској библиотеци Амброзијани, Руском археолошком архиву у Истамбулу, као и у библиотекама у Русији, Аустрији и Грчкој. Дописни члан Српске академије наука и уметности је постао 2. фебруара 1946, а двадесет дана касније и редовни. Проф. Анастасијевић се сматра утемељивачем српске византолошке школе.

^{xiv} Георгије Александрович Острогорски (1902–1976) је славни византолог, професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука и уметности. Студије философије и социологије започео је 1921. на Универзитету у Хајделбергу, где је слушао предавања Рикерта, Јасперса и др. У Немачкој одлучује да отпочне студије византијске историје, тј. да напише докторат из те области. Једно време је боравио у Паризу (1924), где похађао предавања познатих византолога Габријела Мијеа и Шарла Дила. Докторску дисертацију (*Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X. Jahrhundert*) је одбранио јула 1925. године у Хајделбергу, а три године касније је почео да ради на Универзитету у Вроцлаву, где је остао до 1933, када прелази у Београд. Највећи део његове каријере провешће управо на Београдском универзитету и Српској академији наука и уметности. Предавао је на Катедри за византологију Филозофског факултета БУ све до пензионисања 1973. године. У Српској академији наука и уметности оснива (1948) Византолошки институт, на чијем челу остаје до смрти 1976. године. Члан САНУ је постао 1946. године, а такође је био и члан још неколико светских академија наука (Британске, Атинске, Аустријске, Белгијске и др). У свом раду је успео да обухвати скоро све периоде миленијумске историје Византијског царства. Његово дело *Историја Византије* (1940) и данас се сматра најбољим прегледом византијске историје, а он сам једним од најзначајнијих византолога у двадесетом столећу.

^{xv} Александар Белић (1876–1960) је српски филолог, професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука и уметности. Студије филологије је отпочео у родном Београду, а наставио у Москви и Одеси. Из Русије се враћа 1899. и постаје доцент на Великој школи. Годину дана проводи у Лајпцигу, где и брани докторску дисертацију. Потом је, 1906. године, изабран за редовног професора Београдског универзитета, на коме је предавао словенску филологију и општу лингвистику. Функцију ректора Београдског универзитета је обављао од 1932. до 1934. године. Дописни члан Српске краљевске академије је постао 1905, а редовни 1906. На челу Академије (тј. СКА, САН и САНУ) је био од 1937. до 1960. године. Такође је био члан и

других југословенских и иностраних академија наука. Претежно се бавио упоредном граматиком словенских језика и проблемима опште лингвистике. Један је од утемељивача српскохрватске научне синтаксе, а сматра се и оснивачем модерне српскохрватске дијалектологије.

^{xvi} Ђорђе Сп. Радојчић (1905–1970) је српски историчар и историчар књижевности. Студије историје је окончао 1929. године на Филозофском факултету у Београду. Научно-истраживачким радом је почео да се бави још током студија, када је, између осталог, учествовао у прикупљању и сређивању архивске грађе за период од 1910. до 1918. Одмах по завршетку факултета, почиње да ради као асистент на Београдском универзитету (до 1933), а потом прелази у Народну библиотеку, где остаје до краја Другог светског рата. У периоду од 1948. до 1951. је био научни сарадник Института за проучавање књижевности Српске академије наука и уметности. Предавао је, такође, и на Филозофском факултету у Новом Саду, на катедрама за историју и историју југословенске књижевности. Претежно се бавио српском средњовековном историјом, одн. српском средњовековном књижевношћу.

^{xvii} Светозар Радојчић (1909–1978) је познати српски историчар уметности, професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука и уметности. Студирао је археологију у Љубљани (1928–1932), а у том периоду је годину дана провео на Загребачком универзитету, као и у бечком Археолошком институту. Стручно се усавршавао и у Прагу, Градежу, Венецији, Аквилеји. Године 1934. је докторирао у Љубљани. Предавао је на Филозофском факултету Београдског универзитета, на Одељењу за историју уметности. Претежно се бавио српским средњовековним сликарством.

^{xviii} Александар Дероко (1894–1988) је познати српски архитекта, сликар, један од 1300 каплара, професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука и уметности. Студије на београдском Техничком факултету је морао да прекине због избијања Великог рата. Када се рат завршио студирао је архитектуру и уметност у Риму, Прагу, Брну и Београду, где је дипломирао 1926. године. Потом добија стипендију француске владе и наставља студије у Паризу. У години када је дипломирао, заједно са Богданом Несторовићем ради пројекат за Храм Светог Саве на Врачару, и они побеђују на конкурс. Предавао је на Архитектонском и Филозофском факултету Београдског универзитета (до пензионисања 1974). Дописни члан Српске академије наука и уметности је постао 1955, а редовни 1961. године.

^{xix} *BZ* је најчешћа скраћеница (користи се још и *ByzZ*) за најстарији и најзначајнији стручни византолошки часопис *Byzantinische Zeitschrift*, који је основао отац византологије Карл Крумбахер [Karl Krumbacher (1856–1909)] 1892. године, а који излази и данас.

^{xx} Franz Dölger (1891–1968) је један од најугледнијих немачких византолога и члан неколико европских академија наука (Баварске, Аустријске, Атинске, Британске и др). Уређивао је чувени византолошки часопис *Byzantinische Zeitschrift* преко тридесет година (1931–1963). Претежно се бавио византијском дипломатиком, и у тој области је постигао врхунске резултате; он је заправо и установио византијску дипломатику као посебну византолошку дисциплину.

^{xxi} Делгер је у приказу Марковићевог критичког издања шест византијских повеља из Дубровачког архива, између осталог, навео: „Све повеље су, уз додатак комплетних факсимила, објашњење подробно – филолошки и дипломатски, при чему се намеће неколико примедби, те се издају на пажљив начин, при чему се јавља такође не мали број исправки спрам до-тадашњих издања. [...] Овај рад је битан допринос византијској диплома-тици, нарочито дипломатици деспотских повеља.“ *Byzantinsche Zeitschrift*, Band 46, (1953), p. 210.

(Исправимо, успут, једну грешку која се појављује у: „Miroslav Marovich: List of Publications“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 18 (1993), p. 4; на-име, Делгерова рецензија није публикована у: *Byzantinsche Zeitschrift*, Band 45 (1952), S. 209, него у: Band 46 (1953), SS. 209–210).

^{xxii} Томислав Маретић (1854–1938) је познати хрватски филолог, преводилац и лексикограф. На Загребачком свеучилишту је студирао славистику и класичну филологију. Докторирао је из славистике и фи-лософије 1883. године (наслов дисертације: *О неким појавама кванти-тете и акцената у језику хрватском или српском*). Студирао је, такође, у Прагу и Лајпцигу. Каријеру универзитетског професора је отпочео 1885, на Краљевском свеучилишту Фрање Јосипа I у Загребу, предавао је старословенску граматику и настанак ћирилског писма и глаголице. Од 1890. године је био члан Југославенска академије наука и уметно-сти, а у периоду од 1915. до 1918. и њен председник. Речник ЈАЗУ је уређивао од 1907. па све до своје смрти. Активно је преводио са старо-грчког и латинског (Овидија, Вергилија, Хомера), али и пољског (Ада-ма Мицкјевича).

^{xxiii} Исидора Секулић, „Један реферат у Књижевном савету ‘Просве-те’“, *Књижевност*, св. 10 (октобар 1954), стр. 241–254.

^{xxiv} Исидора Секулић (1877–1958) је српска књижевница, преводилац, књижевни критичар и члан Српске академије наука и уметности. Школо-вала се у Новом Саду и Будимпешти. Предавала је у школама у Шапцу, Панчеву и Београду. Сматрана је једном од најученијих жена свога доба, била је веома добро упућена у културну историју, нарочито у историју и теорију књижевности, а била је и полиглота. Као професор је радила до 1931, а неколико година касније (1939) је постала дописни, па редовни

(1950) члан Српске академије наука и уметности. Узгред, Исидора Секулић је прва Српкиња која је постала члан САНУ.

^{xxv} Марковићев избор из Хорацијеве поезије ће четири године касније објавити „Нолит“ (Хорације, *Одабране ђесме*, Београд: Нолит, 1956).

^{xxvi} Franklin Edgerton (1885–1963) је познати амерички филолог. Предавао је санскрит и компаративну филологију на Јејлу, као и Универзитету у Пенсилванији, а био је и гостујући професор на Бенарес хинду универзитету (Варанаси, Индија). Приредио је енглески превод *Bhagavadgītā* (*The Bhagavad Gītā*, Harvard Oriental Series, Vol. 38–39, Harvard University Press, 1944, 180 pp.), и он је и данас у широкој употреби.

^{xxvii} Sarvepalli Radhakrishnan (1888–1975) је познати индијски политичар и филозоф. Био је председник Генералне конференције UNESCO-а и председник Републике Индије. Предавао је филозофију на неколико индијских универзитета, као и на Оксфорду. Преводио је и коментарисао дела класичне индијске филозофије, између осталих и *Bhagavadgītā* (*The Bhagavadgītā. With an Introductory Essay, Sanskrit Text, English Translation and Notes*, London: G. Allen and Unwin, 1948, 388 pp).

^{xxviii} Синтагму *Sapienti sat* („Паметноме доста“) је изрекао Публије Теренције Афер (Publius Terentius Afer), познати римски комедиограф који је живео у другом веку пре нове ере.

^{xxix} Биографије наших научника Михајла Пупина и Николе Тесле, који су емигрирали у Сједињене Америчке Државе и успели да створе грандиозно дело, добро су познате и нема разлога понављати их. Међутим, живот и дело Паје Радосављевића је мање познато нашој јавности, те ћемо га сада само укратко изложити. Павле Паја Радосављевић (1879–1958) је први српски доктор психологије и угледни професор Њујоршког универзитета. Студирао је у Бечу, Јени, Цириху, на Станфорду и у Њујорку. Прво је докторирао у Цириху 1904, та дисертација је објављена под насловом *Експериментална основа психологије памћења*; други докторат – *Ушлицај садржине речи на примарно (директно) памћење* – одбранио је у Њујорку 1908. године. У САД је већ наредне, 1909. изабран за асистента на Станфорду, на Катедри за психологију, а убрзо потом прелази на Универзитет у Њујорку. Претежно се, дакле, бавио психологијом, одн. експерименталном педагогијом. Узгред, животни пут Мирослава Марковића неодољиво подсећа на пут Паје Радосављевића, пре свега, због тога што су и један и други успели да у свету направе сјајне каријере и били веома цењени, док су у отаџбини готово заборављени.

^{xxx} Проф. Милош Ђурић је примљен у Српску академију наука и уметности (Одељење литературе и језика) 14. јуна 1955, а редовни члан је постао 20. децембра 1961. године.

^{xxxi} Ради се о Зори Ђурић, супрузи проф. Милоша Ђурића.

^{xxxii} Божидар Ковачевић (1902–1990) је српски књижевник и књижевни критичар. Студирао је југословенску и светску књижевност на београдском Филозофском факултету, а такође је годину дана провео на Сорбони, слушајући предавања из француске и руске књижевност, руске историје и социологије. Радио је у Министарству просвете, Институту за књижевност, водио је Архив САНУ итд. Познат је и као васпитач престолонаследника Петра II Карађорђевића. У једном периоду је предавао и у Другој мушкој реалној гимназији у Београду, коју је завршио и Мирослав Марковић; по начину на који га ословљава („професор“) у писму Ђурићу, можемо претпоставити да је Ковачевић био и Марковићев наставник.

^{xxxiii} Миодраг Ибровац (1885–1973) је српски историчар књижевности, професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука и уметности. Водио је Друштво за културну сарадњу Југославије и Француске и био је један од оснивача српског ПЕН центра. Докторирао је у Француској пре Другог светског рата, а преко двадесет година је предавао на Филолошком факултету (Катедра за француски језик и књижевност). Једно време је предавао на београдском Филозофском факултету, а 1954–55. године био је и декан тог факултета. У тренутку када Марковић пише Ђурић, Ибровац је највероватније још увек обављао функцију декана.

^{xxxiv} Радосав Бошковић (1907–1983) је српски филолог и професор Филозофског факултета Универзитета у Београду. Основне студије је завршио 1930. године на београдском Филозофском факултету, а на истом факултету је докторирао три године касније (наслов дисертације: *Развиџак суфикса у јужнословенској заједници*); студирао је такође и у Кракову и Прагу. Предавао је у Другој мушкој гимназији, а међу његовим ученицима био је, дакле, и Мирослав Марковић, који је исту завршио 1937. године. Потом је Бошковић 1939. прешао на Филозофски факултет, на којем је предавао старословенски језик и упоредну граматику словенских језик.

^{xxxv} Милан Будимир (1891–1975) је познати српски класични филолог, професор Београдског универзитета и редовни члан Српске академије наука и уметности. Студирао је класичну филологију у Бечу, а на тамошњем универзитету је и докторирао 1920. године са тезом „О олујним демонима код индоевропских народа“. Исте године почиње да ради на београдском Филозофском факултету, на Катедри за класичну филологију, на којој остаје све до пензионисања 1962, а у једном периоду је био и шеф те катедре. Само пар недеља пре него што ће Марковић послати ово писмо, Милан Будимир ће, као један од наших најзначајнијих истраживача старине и један од најугледнијих универзитетских професора, постати редован члан САНУ.

Узгред, проф. Будимир је говорећи о својим ученицима – којих је било на десетине и већина су наши најистакнутији историчари, археолози,

класични филолози, философи (Ф. Баришић, М. Гарашанин, С. Душанић, Ф. Папазоглу, В. Ђурић, Д. Срејовић, М. Флашар, Б. Гавела, И. Гађански, К. Марицки-Гађански, М. Мирковић, Н. Радошевић, Б. Шијачки-Маневић, Љ. Црепајац и многи други) – увек истицао да је најбољи међу њима управо Мирослав Марковић. На пример, у интервјуу из 1969. године, на питање новинара ко је његов најбољи ученик, проф. Будимир одговара: „Било их је доста, али издвајам Љиљану Црепајац и Мирослава Марковића. Да, мој најбољи ученик је тај Марковић који је доскора радио у Кембриџу...” Коста Димитријевић, „Животна исповест др Милана Будимира“, у: *idem, Животне исповести*, Београд: Филип Вишњић, 2001, стр. 12.

^{xxxvi} У легату проф. Будимира, како су нас обавестиле колеге из Архива Српске академије наука и уметности, не налази се ниједно писмо Мирослава Марковића.

^{xxxvii} Разгледница Мирослава Марковића, коју је послао из Мериде (Венецуела) 20. октобра 1955. године, чува се такође у легату проф. Милоша Н. Ђурића. Разгледница је заведена под инвентарним бројем 4392. Писана је на машини, латиницом, а потпис је ручно дописан.

^{xxxviii} Ради се, наравно, о супрузи проф. Милоша Ђурића.

^{xxxix} Цвијета Будимир (1886–1970), рођена Цихлер, била је доктор биолошких наука и истакнути политички активиста. Студирала је на загребачком Факултету природних наука, где је и одбранила докторску дисертацију. Она је била један од оснивача и први секретар РАДЕНЕ (Радикално-демократске-напредне омладине), која је основана на иницијативу проф. Будимира. У Сарајеву је радила као професор у Учитељској школи. Након удаје за Милана Будимира и пресељења у Београд, предавала је у Српско-немачкој грађанској школи. У пензију је отишла прерано (1931) како би могла у потпуности да се посвети проф. Будимиру, који, због губитка вида, већ у то доба више није могао самостално да чита.

^{xl} Ради се, наравно, о проф. Милану Будимиру.

^{xli} Растислав Марић (1905–1961) је српски археолог, професор универзитета и члан Српске академије наука и уметности. Студирао је класичну филологију на београдском Филозофском факултету, на коме је и докторирао (наслов дисертације: *О античким култовима у нашој земљи*) 1933. године. На истом факултету, на Катедри за историју старог света, постао је асистент 1931, а доцент 1937. године. Такође је предавао и на Филозофском факултету у Новом Саду (1954), био је сарадник Археолошког и Историјског института. Одмах након завршетка Другог светског рата је постао и кустос Народног музеја у Београду, а био је и дугогодишњи шеф Нумизматичког и епиграфског одељења у истом музеју. Претежно се бавио нумизматиком, а значајна су и његова компаративна истраживања српских народних обичаја и веровања античких народа.

^{xlii} Мирон Флашар (1929–1997) је српски класични филолог, професор Београдског универзитета, члан Српске академије наука и уметности и Матице српске. Студије класичне филологије је окончао 1953, а 1959. је одбранио докторску дисертацију по називом *Античко наслеђе у њесмама Њеиошевим*. На Катедри за класичну филологију, одн. потоњем Одељењу за класичне науке београдског Филозофског факултета се запослио 1950. године, у периоду од 1953. до 1955. је предавао у средњој школи, а од 1977. је био и управник тог Одељења. У тренутку Марковићевог јављања Ђурићу, Мирон Флашар је из средње школе био пребачен на Универзитет, где је почео да ради као асистент, а уједно је и припремао своју докторску дисертацију.

Библиографија (избор):

Александар Лома, „Мирослав Марковић (18. 3. 1919–14. 6. 2001)“, *Зборник Матице српске за класичне студије*, 4–5 (2002–2003), стр. 215–216.

Богољуб Шијаковић, „Библиографија радова Мирослава Марковића“, *Жива Антика*, бр. 1–2 (2002), стр. 21–36.

Богољуб Шијаковић, „Мирослав Марковић и његов завјетни дар“, у: Мирослав Марковић, *Студије о религији антике*, Никшић: Српско друштво за хеленску философију и културу, Јасен 2001, 133–135; исто у: *Огледање у контексту: О цркви и држави, знању и вјери, предању и идентитету*, Београд: Службени гласник 2009, стр. 447–448, 451–452.

Branislav Đurđev, „Srpska akademija nauka i istoriografija“, *Nova misao*, br. 10 (1953), str. 636–641.

David Sansone, „Miroslav Marcovich †“, *Gnomon*, Vol. 73 (2001), p. 746–748.

Исидора Секулић, „Један реферат у Књижевном савету ‘Просвете’“, *Књижевност*, св. 10 (октобар 1954), стр. 241–254; исто у: *Језик и култура*, прир. Зоран Глушчевић и Марица Јосимчевић, Нови Сад: Stylos, 2003, стр. 324–345.

Jaroslav Pelikan, „Toward Keeping ‘The Neopatristic School’ Philologically Sound: Some Notes on the Continuing Contribution of Miroslav Marcovich to Slavic Orthodox Theology“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 27–28 (2002–2003), pp. 165–173.

Kajten Gantar, „Usoda Markovićeve disertacije o Heraklitu“, *Živa antika*, br. 1–2 (2002), str. 37–40.

Милена Милин, „Мирослав Марковић, Студије о религији антике, Никшић 2001, 131 стр.“, *Balkanica*, XXXII–XXXIII (2003), стр. 355–357.

Milivoj Sironić, „Miroslav Markovic, *Florilegium Philosophum Graecum*“ [prikaz], *Živa Antika*, br. 2 (1951), str. 318–325.

„Miroslav Marcovich: List of Publications“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 18 (1993), pp. 1–17;

„Miroslav Marcovich: Addenda to List of Publications“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 19 (1994), p. 1;

„Miroslav Marcovich: List of Publications Addenda et Corrigenda“, *Illinois Classical Studies*, Vol. 27/28 (2002–2003), pp. xi–xii.

Miroslav Marković, *Florilegium Philosophum Graecum*, Beograd: Naučna knjiga, 1951.

Miroslav Marković, „Povodom prikaza knjige *Florilegium Philosophum Graecum*“, *Živa Antika*, br. 1 (1952), str. 111–118.

Miroslav Marković, „Odgovor B. Đurđevu“, *Nova misao*, br. 11 (novembar 1953), str. 802–804.

Михаило Марковић, *Јуриш на небо – Сећања*, књ. I, Београд: Просвета, 2008.

Neven Jovanović, „M. MARVLI DELMATAE DAVIDIAS, prir. M. Marcovich, Leiden i Boston (MA): Brill, 2006 (Mittellateinische Studien und Texte, 33)“, *Colloquia Maruliana*, XVII (2008), str. 331–336.

Петар Хр. Илевски у: „Miroslav Marcovich 1919–2001“, *Жива Антика*, бр. 1–2 (2002), стр. 5–20.

Слободан Душанић, „Мирослав Марковић (1919–2001)“, *Жива Антика*, бр. 1–2 (2001), стр. 76–78.

Слободан Жуњић, *Историја српске филозофије*, Београд: ПЛАТО books, 2010, стр. 409; друго издање: Београд: Завод за уџбенике, 2014.

Fernando Báez, „Una Semblanza de Miroslav Marcovich“, in: Miroslav Marcovich, *Bhagavadgita: El Canto del Señor*, Mérida: ULA 2003.

Franz Dölger, „Vizantiske povelje Dubrovačkog Arhiva (Die byzantinischen Urkunden im Staatsarchiv Ragusa)“, *Byzantinsche Zeitschrift*, Band 46 (1953), SS. 209–210.

Примљено: 14. 3. 2016.

Одобрено: 25. 3. 2016.

WHY DID MIROSLAV MARKOVIĆ HAVE TO LEAVE? MIROSLAV S. MARKOVIĆ'S MESSAGES FROM VENEZUELA TO PROF. MILOŠ N. ĐURIĆ (1955)

Blagoje Pantelić

Christian Cultural Centre dr Radovan Bigović, Belgrade

Summary: *In the legacy of prof. Miloš N. Đurić, the author found a letter from Caracas and a postcard from Merida, written by his student, the internationally acclaimed classical philologist Miroslav S. Marković, which are crucial for the understanding why during the 50's he decided to leave Yugoslavia and move to Venezuela. In a letter to his teacher, friend and patron, Marković explains shortly the reasons why he decided to leave his homeland, and which have mainly to do with the lack of possibilities to pursue his scientific and research projects in Yugoslavia. In the postcard he discretely hints that the decision to leave for Venezuela was the right one. The letter and the postcard are first-class-sources not only for Marković's intellectual biography, but for the history of the academic life in Yugoslavia of the time. To make the content of the correspondence more clear, the author lists in his introduction the most important moments from the life of Marković, especially his early years, and then concentrates on the critique of his work in the early 50's. In the end the author presents an important testimony why Marković decided to go to Venezuela of all places. In the second part the author presents texts and pictures of the letter from Caracas and postcard from Merida.*

Key words: *Miroslav S. Marković, Miloš N. Đurić, correspondence (letter and postcard) from Venezuela (1955).*